

להשלימה, חוזר ואומר אותה במקום שנזכר ואפילו שאינה נאמרת
 במקומה, וממשיך מהיכן שפסק.
 מקשה הגמרא: מתיב [מקשה] - רב ששת, שנינו במשנתנו לגבי
 שליח צבור שטעה ויורד אחר תחתיו, מהיכן הוא [השני חוזר,
 מתחילת הברכה שטעה זה הראשון, ואם כן תיבכתא דרב הונא -
 יש מכאן פירכא לדברי רב הונא, שהרי לדעת רב הונא אם טעה
 באחת מהברכות האמצעיות חוזר ל'אתה חונן' חוזר ואומר את
 כולם, ואילו מלשון המשנה משמע שהשני חוזר רק לתחילת הברכה
 שטעה בה הראשון. מתרצת הגמרא: אמר לך רב הונא - רב הונא
 יתירך לך, שאין להקשות מלשון המשנה, משום שאמצעיות בלהו
 תדא ברבכתא נינהו - כל הברכות האמצעיות נחשבות כברכה אחת
 של בקשת הצרכים, ולפיכך לשון המשנה 'מתחילת הברכה שטעה
 בה' מתפרש מתחילת ברכת 'אתה חונן', שהיא הברכה הראשונה
 מהאמצעיות, והרי היא כתחילת הברכה האמצעית הארוכה.
 אגב שחילקה הגמרא בין ברכות ראשונות אמצעיות ואחרונות בענין
 טעות, מחלקת הגמרא ביניהם גם בענין אחר: אמר רב יהודה,
 לעולם אל ישאל אדם את צרכיו, לא בשלש הברכות הראשונות
 ולא בשלש הברכות האחרונות, אלא רק בברכות האמצעיות.
 והטעם לכך הוא, דאמר רבי הנינא, בברכות הראשונות דומה
 המתפלל לעבד שמסדר שבת לפני רבו, ובברכות האמצעיות דומה
 המתפלל לעבד שמבקש פרס [מתנה] מרבו, ובשלשת הברכות
 האחרונות דומה המתפלל לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר [נוטל
 רשות ללכתו והולך לו, ומשום כך, בברכות הראשונות והאחרונות
 שנועדו לשבח והודאה, אין להוסיף בקשת צרכיו. אולם באמצעיות
 בהם הוא דומה לעבד המבקש פרס מרבו, יכול אדם להוסיף ולבקש
 את שאר צרכיו, שברכות אלו נועדו לכך.
 הגמרא מבארת כמה ראוי לאדם להאריך בבקשת צרכיו: תנו רבנן
 בברייתא, מעשה בתלמיד אחד שיצד לפני התיבה בפני רבי
 אליעזר, והיה מאריך יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו לרבי אליעזר,
 רבינו, כמה ארך [מאריך בתפלתו] הוא תלמיד זה. אמר להם רבי
 אליעזר, כלום מאריך הוא יותר ממשה רבינו, דכתיב ביה -
 שנאמר לגבי שאמר לישראל כשהוכיחם קודם פטירתו על חטא
 העגל (דברים ט כה), 'אתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים
 הלילה וגו' אשר התנפלתיו, הרי שמשה רבינו האריך בתפלתו
 הרבה יותר מתלמיד זה, ואין בזה פגם.
 מביאה הגמרא מעשה נוסף: שוב מעשה בתלמיד אחד שיצד לפני
 התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מקצר יותר מדאי בתפלתו, אמרו
 לו תלמידיו לרבי אליעזר, כמה קצרן [מקצר בתפלתו] הוא
 תלמיד זה. אמר להם רבי אליעזר, כלום מקצר הוא יותר ממשה
 רבינו, דכתיב בתפילת משה על מרים לאחר שלקתה בצרעת (במדבר
 יב יג), 'יצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה', הרי שמצינו
 שמשה רבינו קצר בתפלתו הרבה יותר מתלמיד זה, ואין בכך פגם.
 אגב שהובאה תפילת משה על מרים, מביאה הגמרא הלכה נוספת
 הנלמדת מפסוק זה: אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, כל המבקש
 רחמים על חבירו החולה שיתרפא, אין צריך להזכיר את שמו,
 שנאמר בתפילת משה על מרים לאחר שלקתה בצרעת (שם) 'אל נא
 רפא נא לה', ולא קמדרב שמה דמרין - ולא הזכיר משה רבינו
 את שמה של מרים, הרי שבבקשת רחמים אין צריך להזכיר את שמו
 של החולה.
 הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בסדר הכריעות בתפילת העמידה:
 תנו רבנן בברייתא, אלו הן הברכות מתפילת העמידה שאדם שוחח
 [מתכוון וכורע] בהן בתפלתו. בברכת אבות שהיא הברכה
 הראשונה, כורע תחלה [וכן] בתחילת הברכה ובסופה, וכן בהודאה
 [בברכת מודים] כורע תחלה [וכן] בסוף. ואם בא לשוב בסוף כל ברכה
 וברכה ובתחילת כל ברכה וברכה, מלמדיו אותו שלא ישחה.
 הגמרא מביאה חילוקי דינים בכריעות אלו: אמר רבי שמעון בן פוי
 אמר רבי יהושע בן לוי משום רב קפרא, הדינא - סתם אדם הבא
 לברוע, דינו הוא כמו שאמרינו בברייתא, שכורע רק בתחילה וסוף
 של ברכת אבות ובהודאה, ולא בברכות אחרות.

תברותא כלפי שמיא מי איבא - וכי ניתן לנהוג כלפי הקדוש ברוך
 הוא כפי שנהוג אדם כלפי חבירו ולא להיזהר בכוונת התפילה, הרי
 אי לא כוון דעתיה מעיקרא - אם אינו מכוון דעתו מתחילה בפעם
 הראשונה שקורא, מחינן ליה במרופתא דנפחא עד דמכוון דעתיה
 - יש להכותו בקורנס של נפחים עד שיכוון דעתו, כלומר, יש ללמדו
 לכוון, ואם יריגיל עצמו שלא לכוון מכים אותו עד שיכוון דעתו.

משנה

משנתנו ממשיכה לעסוק בדיני תפילה, ומבארת כמה דינים בענין
 טעות של שליח צבור. (האומר יברכך מוברים הרי זה דרבי מינות).
 העובר לפני התיבה כשליח צבור ומטעה בתפלתו ואינו יכול לשוב
 ולהתפלל כראוי, יעבור אחר לפני התיבה תחתיו - במקומו של
 הראשון. וכשמבקשים מהשני לעבור, אף שברך כלל יש לאדם
 לסרב פעם אחת כשמבקשים ממנו לעבור לפני התיבה, וכמבואר
 בגמרא בסמוך, לא יהא סרפן פאותה שעה, אלא יגש מיד להתפלל,
 משום שגנאי הוא שתופסק התפילה לזמן רב.

מבארת המשנה: אותו שליח צבור השני, מהיכן הוא מתחיל
 להתפלל לפני התיבה, מתחילת הברכה שטעה זה - הראשון. שאם
 דילג על ברכה, השני יחזור ויאמר את הברכה שדילג הראשון,
 וימשיך ממנה כסדר ברכות שמונה עשרה.

המשנה דנה בדין השליח צבור בברכת כהנים: העובר לפני התיבה,
 לא יענה אמן אחר הפהנים, כלומר לאחר כל פסוק בברכת כהנים,
 מפני הפרוף - כדי שלא תתבלבל דעתו ויטעה, ששליח צבור צריך
 להקריא לכהנים כדי תיבה ותיבה מברכת כהנים, ואם יענה אמן,
 יתבלבל ולא יוכל לכוין דעתו מהר ולהקריא להם את הברכה
 שלאחריה.

דין נוסף: ואם אין שם פהן אחר אלא הוא [השליח צבור], לא ישא
 את כפיו, משום שיש לחשוש שתתבלבל דעתו מאימת הצבור ולא
 יוכל לחזור ולהמשיך את ברכת שים שלום. ואם הכתתו - ואם
 בטוח הוא, שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו כראוי, ולא תטרף
 דעתו מאימת הצבור, רשאי הוא לישא את כפיו.

גמרא

מלשון המשנה י'לא היא באותה שעה', משמע שבפעמים
 אחרות יש לאדם לסרב לעבור לפני התיבה. ומבארת הגמרא דין זה:
 תנו רבנן בברייתא, העובר לפני התיבה, כשמבקשים ממנו זאת
 תחילה, צריך לקרב ולעשות עצמו כמי שאינו רוצה, שמראה עצמו
 כמי שאינו ראוי לכך. ואם אינו מקרב כלל, הרי הוא דומה לתבשיל
 שאין בו מלח, שהוא תפל מחמת חסרון המלח, וכמו כן, אדם זה
 חסר ממידת דרך ארץ הראויה לאדם. ואם מקרב יותר מדאי, גם
 כשמוסיפים ומבקשים ממנו כמה פעמים לעבור לפני התיבה, הרי
 הוא דומה לתבשיל שהקיתתו [שרפתו וקלקלתו] מלח, כלומר,
 כשם שרביבו מלח מקלקל את התבשיל, כך רביבו הסירוב אינו ראוי,
 שהרי זה דרך יהרא שאינו נענה למה שמבקשים ממנו עד שיפצירו
 בו. אלא כיצד הוא עושה כדי שיהיה סירובו כראוי, פעם ראשונה
 שמבקשים ממנו, יסרב, בפעם השנייה מהבהב - מזמין עצמו, כמו
 שנער ומתחזק לעמוד, ובשלישית פושט את רגליו - רץ ובא ויורד
 לפני התיבה.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין סירוב לעבור לפני התיבה: תנו
 רבנן בברייתא, שלשה דברים רובין [ריבויים] קשה ומיעומון יפה,
 ואלו הן, שאור לעיסה, ומלח לתבשיל, וסרפנות.

הגמרא דנה בדין אדם שטעה בתפילת: אמר רב הונא, אדם שטעה
 בתפלתו באחת משלש הברכות הראשונות של שמונה עשרה, שהן
 ברכות של שבת, חוזר לראש - לתחילת התפילה. ואם טעה באחת
 משלש עשרה האמצעיות, שהן בקשת צרכיו של האדם, חוזר
 לברכת 'אתה חונן', שהיא הראשונה מהברכות האמצעיות. ואם
 טעה באחת משלש האחרונות, שהן ברכות של הודאה, חוזר
 לעבודה - לברכת 'רצה', שהיא הראשונה מהברכות האחרונות. ורב
 אסי אמר, האמצעיות אין להן סדר, ואם טעה ודלג אחת מהן ובא

השלחים, וכי נביא אתה שיודע אתה שחלצתו חמה. אמר להן, לא נביא אנכי ולא פן נביא אנכי, אלא כך מקובלני - כך קיבלתי מרבתי, אם שגורה - סדורה - תפילתי בפי ואיני טועה בה, יודע אני שהוא - החולה - מקובל לפני הקדוש ברוך הוא ויתרפא, ואם לאו - ואם אין תפילתי סדורה בפי אלא אני נתקל וטועה בה, יודע אני שהוא - החולה - מקובל ומבולבל ועומד למות, לפי שלא התקבלה תפילתי. ישבו השלוחים וכתבו מעשה זה, וכווננו את אותה השעה בה סיים רבי חנינא בן דוסא את תפילתו וכתבוה, וכתבוהו אצל רבן גמליאל וספרו לו את דברי רבי חנינא בן דוסא ואת השעה שסיים תפילתו, אמר להן רבן גמליאל, העבודה - נשבע אני, לא הפרתם ולא הותרתם שעה בזמן שכתבתם, אלא אכן כך היה מעשה, שבאותה שעה שאמרתם שסיים רבי חנינא בן דוסא את תפילתו, חלצתו חמה - יצא חום החולי מגופו של בני, ושאל לנו - וביקש מאיתנו מים לשתות.

מעשה נוסף: ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו רבי יוחנן בן זכאי לרבי חנינא בן דוסא, חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח רבי חנינא את ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים, ויהיה הבן. אמר רבי יוחנן בן זכאי, אלמלי הפיח - אף אם היה זורק בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו והיה מתפלל על בנו, לא היו משגיחים - ונותנים לבן עליו מן השמים לקבל את תפילתו, כמו שהשגחו וקיבלו את תפילת רבי חנינא בן דוסא. אמרה לו אשתו של רבי יוחנן בן זכאי, וכי חנינא תלמידך גדול ממך, שהוא נענה בתפילתו ואתה לא היית נענה. אמר לה רבי יוחנן בן זכאי, לאו - אין הוא גדול ממני, אלא הוא דומה בעבר לפני המלך, שהוא בן בית ונכנס ויוצא בלא רשות, ולכך הוא נענה בכל שעה שמתפלל, ואני דומה בשר לפני המלך, שאינו רגיל לבא לפני המלך וצריך רשות להכנס אליו, ולכך לא תמיד מתקבלת תפילתי.

הגמרא מביאה דברים המועילים לכוונת הלב בתפילה: ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, אל תפיל אלא בבית שיש שם חלונות, שגמאר לגבי תפילת דניאל (דניאל ו' א) 'וכיון פתיחון ליה בעלייתיה (לקבל) [נגד] ירושלים וזמנין תלתה ביומא הוא ברוך על ברכויה ומצלא ומודא קדם אלהה' וגו', כלומר, חלונות היו פתוחים בעליית הבית של דניאל, מכיונים כנגד ירושלים, ושלוש פעמים ביום היה כורע שם על ברכיו ומתפלל ומודה לאלוהיו. הרי שיש להתפלל בבית שיש בו חלונות, כיון שבכך הוא מכניס יותר בתפילה, על ידי שמסתכל כלפי השמים ולבו נכנע.

דין נוסף בענין זה: אמר רב כהנא, חציף עלי מאן דמצלי בכקתא - חצוף בעיני מי שמתפלל בבקעה, שהוא מקום פתוח ללא מחיצות, כיון שהמתפלל במקום סגור וצנוע שורה עליו אימת המלך ולבו נשבר בתפילתו, וזה שמתפלל במקום פתוח יש בו חוצפה ועזות, שאין עליו אימת מלך ואין לבו נשבר בתפילתו.

אגב המאמר הקודם של רב כהנא, מביאה הגמרא מאמר נוסף הדומה לו: ואמר רב כהנא, חציף עלי מאן דמפרש חטאיה - מי שמפרש לרבים את חטאיו, שגמאר (תהלים לב א) 'אשרי נשוי פשע כסוי חטאה', כלומר, משובח זה שנמחלים לו פשעיו על ידי שמכסה את חטאיו שלא יתגלו ברבים. וטעם הדבר הוא, שהמסתיר את חטאיו נראה שמתבייש בהם, אולם המפרסם את חטאיו נראה שמתבייש בהם.

הדרן עלך אין עומדין

אלהים וזלתך'. מוסיפה הגמרא: ושמעוה זו של רבי יוחנן פליגא דשמואל - חולקת על שמואל, דאמר שמואל, אין הבדל בין העולם הזה לימות המשיח, אלא שעבוד מלכות בלבד, שבעולם הזה יש עלינו שעבוד מלכויות ובימות המשיח יפסק השיעבוד, שגמאר במצות צדקה (דברים טו א) 'כי לא יחדל אביון מקרב הארץ', הרי שלעולם יהיו עניים ועשירים, ואף בימות המשיח שהם בעולם הזה. ואילו לדעת רבי יוחנן שהנביאים התנבאו על ימות המשיח, הלא התנבא זכריה (זכריה יד כב) 'לא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות ביום ההוא', כלומר, שלא יהיו עניים לעתיד לבוא, ושלא כשמואל הסובר שאין הבדל בענין זה בין העולם הזה לימות המשיח.

דרשה נוספת: ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כל הנביאים כולן, לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה - לאותם שחטאו וחזרו בתשובה, אבל צדיקים גמורים שהיו בצדקתם מתחילה, עליהם נאמר (ישעיהו א ט) 'עין לא ראתה אלהים וזלתך'.

מוסיפה הגמרא: ושמעוה זו של רבי יוחנן, פליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו, מקום - הדרגה הרחנית) שבעלי תשובה עומדין בו, אפילו צדיקים גמורים אינם עומדין בו, שגמאר (שם נט טו) 'שלוש שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו, ובפסוק זה נאמרה אמירת שלום לרחוק וקרוב - וזהו למי שהיה רחוק והתקרב שהוא בעל תשובה, וזהו - ורק לאחר מכן נאמר שלום לקרוב מתחילתו שהוא צדיק גמור. ומכך שהקדים הכתוב שלום לבעל תשובה, משמע שמעלתו גדולה מצדיק גמור, ושלא כדברי רבי יוחנן שמעלת צדיקים גמורים גדולה מבעלי תשובה. ורבי יוחנן הסובר שמעלת צדיקים גמורים גדולה מבעלי תשובה, אמר להן בבית הפסוק שהקדים רחוק לקרוב, מאי - מה הכוונה 'רחוק' שבפסוק, שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא - ומתחילה, ומעולם לא התקרב לזה, והיינו צדיק גמור. ומאי 'קרוב' שנאמר בפסוק, שהיה קרוב לדבר עבירה בתחילה ונתרחק ממנו השתא - (עכשיו), והיינו בעל תשובה. הרי שלביאר זה הקדים הפסוק צדיק לבעל תשובה, כיון שמעלתו גדולה יותר.

הגמרא חזרת לבאר את לשון הפסוק 'עין לא ראתה' שהוא טובא לעיל. שואלת הגמרא: מאי - מה היא טובה זו שנאמר עליה 'עין לא ראתה'. משיבה הגמרא: אמר רבי יהושע בן לוי, זה יין המשומר בענביו משישת ימי בראשית. ורבי שמואל בר נחמני אמר, זה עין - (שם מקום) שלא שלטה בו עין כל ברירה. ומבאר רבי שמואל בר נחמני את דבריו, שגמאר תאמר, אם לא ראתה עין כל בריה את העדן, אדם הראשון שנאמר בו (בראשית ב ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם, וישם שם את האדם אשר יצר, היכן היה, שלא ראה את העדן. אין זו קושיא, לפי שהוא היה בן, ולא בעדן. ושגמאר תאמר הוא גן הוא עדן - שגן ויעדן הם שני שמות לאותו מקום, ואם כן לא ניתן לומר על עדן 'עין לא ראתה' תלמוד לומר (בראשית ב ט) 'ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן', הרי שמבואר בפסוק שגן הוא מקום לחוד ועדן הוא מקום לחוד, והנהר היה יוצא מעדן ומשקה את הגן שאינו חלק מעדן. ואדם הראשון אכן היה בגן, אולם הוא לא ראה את עדן.

הגמרא חזרת לתפילת רבי חנינא בן דוסא, ומביאה שני מעשים בענין זה: תנו רבנן בברייתא, מעשה שקלה בנו של רבן גמליאל, שגר - (שלח) רבן גמליאל שני תלמידי חכמים אצל רבי חנינא בן דוסא, כדי לומר לו לבקש עליו רחמים שיתרפא מחוליו. כיון שראה אותם רבי חנינא בן דוסא שהם באים, עלה לעלייה, ובקש עליו רחמים שיתרפא. בירידתו של רבי חנינא בן דוסא מהעליה, אמר להם רבי חנינא בן דוסא, לכו חזרה לבית רבן גמליאל, משום שכבר חלצתו חמה - יצא חום החולי מגופו של החולה. אמרו לו